

ZELFREFLECTIE-TOOL VOOR EEN INCLUSIEVE VOOR- EN VROEGSCHOOELSE EDUCATIEOMGEVING

European Agency for Special Needs and Inclusive Education

De European Agency for Special Needs and Inclusive Education (de Agency) is een onafhankelijke en zelfbesturende organisatie. De Agency wordt medegefinancierd door de ministeries van onderwijs in zijn lidstaten en door de Europese Commissie, en wordt gesteund door het Europees Parlement.

Mede gefinancierd door
het programma Erasmus+
van de Europese Unie

De steun van de Europese Commissie voor de productie van deze publicatie betekent geen goedkeuring van de inhoud, die uitsluitend de meningen van de auteurs weergeeft, en de Commissie kan niet verantwoordelijk worden gehouden voor het gebruik dat gemaakt kan worden van de informatie die erin is vervat.

De standpunten die in dit document worden verwoord, komen niet noodzakelijkerwijs overeen met de officiële standpunten van het Agency, zijn lidstaten of de Commissie.

Redacteurs: Eva Björck-Åkesson, Mary Kyriazopoulou, Climent Giné en Paul Bartolo

Passages uit het document zijn toegestaan op voorwaarde dat er een duidelijke verwijzing is naar de bron. Voor verdere informatie over kwesties inzake auteursrecht verwijzen wij u naar de Creative Commons licentie die hieronder wordt vermeld. Naar dit document moet als volgt worden verwezen: European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017. *Zelfreflectie-tool voor een inclusieve voor- en vroegschoolse educatieomgeving*. (E. Björck-Åkesson, M. Kyriazopoulou, C. Giné and P. Bartolo, red.). Odense, Denemarken

Met het oog op een grotere toegankelijkheid is dit document beschikbaar in een toegankelijk elektronisch formaat op de website van het Agency: www.european-agency.org

Dit is een vertaling van een oorspronkelijke tekst in het Engels. Raadpleeg de oorspronkelijke Engelse tekst in geval van twijfel over de correctheid van de informatie in de vertaling.

ISBN: 978-87-7110-654-1 (Elektronisch)

Dit werk is gelicenseerd onder de licentie Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GelijkDelen 4.0 Internationaal. Ga naar <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/> om een kopie van de licentie te kunnen lezen

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2017

Secretariaat
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denmark
Tel: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kantoor Brussel
Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels Belgium
Tel: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

INHOUD

INLEIDING	5
INCLUSIE, PARTICIPATIE EN ENGAGEMENT	6
ONTWIKKELING VAN DE ZELFREFLECTIE-TOOL	7
HOE GEBRUIKT U DE VRAGEN VOOR ZELFREFLECTIE	9
ZELFREFLECTIE VOOR EEN INCLUSIEVE VOOR- EN VROEGSCHOOOLSE EDUCATIEOMGEVING	10
1. Algemene verwelkomende sfeer	11
2. Inclusieve sociale omgeving	13
3. Kindgerichte benadering	15
4. Kindvriendelijke fysieke omgeving	17
5. Materialen voor alle kinderen	19
6. Communicatiemogelijkheden voor iedereen	21
7. Inclusieve onderwijs- en leeromgeving	23
8. Gezinsvriendelijke omgeving	25
BIBLIOGRAFIE	27

INLEIDING

Deze zelfreflectie-tool werd ontworpen als deel van het Inclusieve voor- en vroegschoolse educatieproject (IECE), dat werd uitgevoerd door de European Agency for Special Needs and Inclusive Education van 2015 tot 2017 (www.european-agency.org/agency-projects/inclusive-early-childhood-education). De algemene doelstelling van het project was om de belangrijkste eigenschappen van kwaliteitsvol inclusieve voor- en vroegschoolse educatie voor alle kinderen te identificeren, analyseren en vervolgens bevorderen. Daartoe werd duidelijk dat een tool nodig was die door alle deskundigen en staf om kon worden gebruikt om na te denken over de inclusiviteit van hun setting, met aandacht voor de sociale omgeving, de leeromgeving en de fysieke omgeving. Deze tool is bedoeld om de inclusiviteit van de settings te verbeteren.

INCLUSIE, PARTICIPATIE EN ENGAGEMENT

Door deel te nemen aan voor- en vroegschoolse educatie leren en ontwikkelen alle kinderen door stimulerende en uitdagende kansen te ervaren in hun sociale, leer- en fysieke omgeving. Deze zelfreflectie-tool richt zich op het verhogen van de capaciteit voor inclusieve voor- en vroegschoolse educatieomgevingen om de **participatie** van alle kinderen te verzekeren. 'Participatie' betekent hier **aanwezig zijn** en **actief geëngageerd zijn** bij activiteiten en interactie.

'Engagement' betekent actief betrokken zijn bij de dagelijkse activiteiten van de setting¹, en is de kern van inclusiviteit. Het is eveneens nauw verbonden met leren en met de interactie tussen het kind en de sociale en fysieke omgeving. Voorbeelden van engagement zijn wanneer:

- kinderen samen spelen met een gemeenschappelijk doel en hun beurt afwachten;
- de groep van leeftijdsgenoten actief gefocust is op zingen met de leerkracht;
- een kind opgaat in het kijken naar een prentenboek;
- kinderen druk bezig zijn met hun spel.

Een voorbeeld van omgevingskenmerken die engagement bevorderen is het bieden van ruimte die vrij is van fysieke barrières voor interactie, d.w.z. dat het meubilair en de uitrusting geschikt zijn voor alle kinderen. Deze factoren zijn van toepassing voor alle kinderen.

Een kenmerk van een inclusieve voor- en vroegschoolse educatieomgeving is dat universele maatregelen zijn genomen om ingebouwde steun te bieden wanneer nodig. Hierdoor kunnen alle kinderen samen met hun peers actief deelnemen aan de dagelijkse activiteiten van de setting.

Deze zelfreflectie-tool heeft als doel de inclusiviteit van de settings te verbeteren. Het is gebaseerd op een ecosysteemperspectief, waarbij de ervaringen van het kind worden gezien als een functie van proximale processen in de omgeving. Volgens dit perspectief hebben deskundigen en staf een grote invloed op het engagement, het leren en de ontwikkeling van een kind. Tegelijkertijd zijn ook peers in de setting, ouders en gezinsleden deel van het ecosysteem rond het kind. Zowel zij als de fysieke omgeving hebben een invloed op het engagement, de ontwikkeling en het leren van elk kind.

¹ 'Setting' verwijst naar de educatievoorzieningen voor kinderen vanaf drie jaar oud tot en met de leeftijd waarop wordt aangevangen met het primair onderwijs in de verschillende Europese landen.

ONTWIKKELING VAN DE ZELFREFLECTIE-TOOL

Deze zelfreflectie-tool focust op de proximale processen die kinderen ervaren in de setting. De tool besteedt bijzondere aandacht aan de omgevingsfactoren die de deelname van elk kind beïnvloeden. De zelfreflectie-tool bestaat uit acht vragenreeksen die handelen over de volgende aspecten van inclusie:

1. Algemene verwelkomende sfeer
2. Inclusieve sociale omgeving
3. Kindgerichte benadering
4. Kindvriendelijke fysieke omgeving
5. Materialen voor alle kinderen
6. Communicatiemogelijkheden voor iedereen
7. Inclusieve onderwijs- en leeromgeving
8. Gezinsvriendelijke omgeving.

De zelfreflectie-tool werd oorspronkelijk ontworpen als observatietool. De tool heeft als doel om een algemeen beeld van de inclusiviteit van de omgeving te vormen in de settings die bezocht werden tijdens het IECE-project, zoals beoordeeld door een observator, met een focus op participatie van het kind.

De observatietool werd ontwikkeld aan de hand van verschillende instrumenten gericht op inclusie in voor- en vroegschoolse educatieomgevingen (zie de Bibliografie). De tool was bedoeld om een momentopname van de omgeving te geven vanuit het perspectief van de kernvraag van het IECE-project: 'Wat zijn de hoofdkenmerken van kwaliteitsvolle inclusieve settings voor voor- en vroegschoolse educatie voor alle kinderen?' De tool werd gebruikt tijdens bezoeken aan inclusieve settings voor voor- en vroegschoolse educatie in acht landen.

Het IECE-projectteam kwam tot de conclusie dat de tool die bij de bezoeken werd ingezet ook geschikt zou kunnen zijn als tool voor zelfreflectie over inclusiviteit. De ontwikkeling van de zelfreflectie-tool omvatte een validatieproces dat bestond uit drie stappen:

1. Ten eerste gebruikte en beoordeelde een panel van 25 Europese vakdeskundigen de observatietool tijdens het laatste bezoek. De deskundigen werd gevraagd te beoordelen hoe geschikt ze elk item vonden voor een zelfreflectie-tool. De deskundigen hielden uitgebreide discussies over hoe de observatietool moest worden omgezet in een zelfreflectie-tool. Hun feedback werd verwerkt in de finale versie.
2. De tweede stap was het gebruik van focusgroepen om de zelfreflectie-tool te valideren. Deze stap werd uitgevoerd door onderzoekers en studenten aan drie Europese universiteiten. De deelnemers werd gevraagd de observatietool te beoordelen voorafgaand aan het gesprek met de focusgroep. Ze dienden daarbij rekening te houden met hun eigen ervaringen wat betreft inclusie en gebruik te maken van het omzetmodel voor de zelfreflectie-tool. Na het gesprek met de

focusgroep werd een analyse van de inhoud uitgevoerd, waarbij de belangrijkste thema's werden aangehaald.

3. De derde stap was het voeren van cognitieve gesprekken, om te onderzoeken hoe alomvattend beroepskrachten, leidinggevenden van voorschoolse instellingen, ouders en academische staf van lerarenopleidingen de zelfreflectie-tool vinden. De cognitieve gesprekken werden individueel gevoerd en er werd gevraagd naar de culturele geschiktheid van de tool in hun land en het nut ervan. Na het validatieproces werd de zelfreflectie-tool verder aangepast vooraleer deze werd gepubliceerd.

HOE GEBRUIKT U DE VRAGEN VOOR ZELFREFLECTIE

De vragen in de zelfreflectie-tool zijn ontworpen om een beeld te vormen van de inclusiviteit van de setting en focussen op de sociale aspecten, leeraspecten en fysieke aspecten van de omgeving. De tool is bedoeld om flexibel gebruikt te worden, volgens de behoeften van de gebruikers, de setting of de organisatie. Settings kunnen beslissen zich op alle aspecten te concentreren of slechts enkele ervan en kunnen eveneens hun eigen vragen toevoegen. De tool kan op deze manier helpen bij het aanbrengen van verbeteringen door diverse stakeholders, zoals deskundigen en staf, leidinggevendenden, en ouders en kinderen. Daarnaast kan de tool worden ingezet bij de initiële lerarenopleiding en bij continue deskundigheidsbevordering.

De zelfreflectie-tool kan worden gebruikt voor verschillende doeleinden. Deze omvatten:

- het vormen van een beeld van de staat van inclusie in de setting;
- het vormen van een basis voor discussies over inclusie;
- het beschrijven, formuleren en prioriteren van gebieden waar verbetering op vlak van inclusieve praktijken mogelijk is.

Om de zelfreflectie-tool te gebruiken:

- Formuleer eerst het doel van de zelfreflectie:
 - Wat wenst u te bereiken met behulp van de tool?
 - Wat is het doel voor de setting?
 - Wie zal deelnemen?
- Raak vertrouwd met de gebieden en de vragen en kies de gebieden waarop u zich wilt richten.
- Beslis hoe u met de vragen wilt werken.
- Lees elke vraag en denk erover na, en schrijf daarna uw bedenkingen neer.
- Noteer opmerkingen en voorbeelden van situaties en activiteiten die uw bedenkingen illustreren en onderstrepen.
- Identificeer op basis van uw bedenkingen verandering die volgens u de inclusie in de setting kunnen verbeteren.
- Stel prioriteiten voor de veranderingen – hoe zal de situatie zijn wanneer u uw doelen bereikt heeft?

ZELFREFLECTIE VOOR EEN INCLUSIEVE VOOR- EN VROEGSCHOOELSE EDUCATIEOMGEVING

Vragen	Uw antwoorden
Naam van de setting:	
Datum:	
Deelnemer(s):	
<i>Vooraleer u de zelfreflectie-tool in uw setting gebruikt ...</i> Denk na – wat is het doel van de zelfreflectie?	
<i>Nadat u de zelfreflectie-tool gebruikt heeft ...</i> Beslis wat moet worden veranderd:	
Prioriteiten:	

1. Algemene verwelkomende sfeer

Vragen	Uw antwoorden
1.1. Voelen alle kinderen en hun gezinnen zich welkom?	
1.2. Op welke manieren komt de setting over als een zorgzame, aangename en aantrekkelijke plek voor kinderen en staf? ²	
1.3. Hoe bevorderen de leiders van de setting een collaboratieve en inclusieve cultuur?	
1.4. Hoe weerspiegelt en waardeert de setting de diversiteit van de lokale gemeenschap?	
1.5. Hoe worden de kinderen aangespoord deel uit te maken van hun groep van leeftijdsgenoten?	
1.6. Denkt u dat enig kind zich uitgesloten zou kunnen voelen?	

² In de tool verwijst de term 'staf' naar alle personen die in de setting werken.

Vragen	Uw antwoorden
1.7. Wat zou u graag veranderen?	

2. Inclusieve sociale omgeving

Vragen	Uw antwoorden
2.1. Bouwt de staf een persoonlijke relatie op met elk kind?	
2.2. Hoe wordt de omgang en het spel met peers mogelijk gemaakt voor alle kinderen?	
2.3. Hoe worden de kinderen aangespoord om deel te nemen aan groepsactiviteiten?	
2.4. Hoe worden kinderen aangemoedigd om verschillen binnen hun groep van leeftijdsgenoten te respecteren?	
2.5. Hoe moedigt u kinderen aan positief gedrag te ontwikkelen?	
2.6. Hoe worden kinderen aangespoord conflict op te lossen?	

Vragen	Uw antwoorden
2.7. Wat zou u graag veranderen?	

3. Kindgerichte benadering

Vragen	Uw antwoorden
3.1. Bouwen de leeractiviteiten verder op de interesses en keuzes van de kinderen?	
3.2. Antwoordt u op de stemmen en vragen van alle kinderen?	
3.3. Zijn alle kinderen betrokken bij beslissingen die voor hen belangrijk zijn?	
3.4. Wordt de overgang tussen activiteiten vergemakkelijkt voor alle kinderen?	
3.5. Is persoonlijke steun bij het leren (menselijke hulp en andere hulpmiddelen) beschikbaar voor de kinderen wanneer zij hier nood aan hebben?	
3.6. Doen leraren beroep op bijkomende en/of externe steun wanneer dit nodig is?	

Vragen	Uw antwoorden
3.7. Wat zou u graag veranderen?	

4. Kindvriendelijke fysieke omgeving

Vragen	Uw antwoorden
4.1. Is de setting (binnenshuis en buitenshuis) toegankelijk voor alle kinderen?	
4.2. Worden alle kinderen aangespoord om deel te nemen?	
4.3. In hoeverre is de setting veilig en gezond voor de kinderen?	
4.4. Zijn het meubilair en het materiaal geschikt voor alle kinderen?	
4.5. Hoe maakt u het voor alle kinderen mogelijk om deel te nemen aan activiteiten die buiten de setting plaatsvinden (bv. excursies, bezoeken, sportevenementen, enz.)?	

Vragen	Uw antwoorden
4.6. Wat zou u graag veranderen?	

5. Materialen voor alle kinderen

Vragen	Uw antwoorden
5.1. Zijn het speelgoed en de materialen interessant, eenvoudig toegankelijk en boeiend voor alle kinderen?	
5.2. Worden het speelgoed en de materialen gebruikt om het initiatief, de onafhankelijkheid, de verkenning en de creativiteit van de kinderen zelf aan te moedigen?	
5.3. Worden de materialen gebruikt om communicatie, taal, geletterdheid, wiskunde en wetenschappen te bevorderen?	
5.4. Gebruikt u aangepast materiaal om het spel en het leren mogelijk te maken voor alle kinderen?	
5.5. Weerspiegelen het speelgoed en de materialen culturele diversiteit?	

Vragen	Uw antwoorden
5.6. Moedigt u kinderen aan om te spelen en om speelgoed en materialen te delen met peers?	
5.7. Wat zou u graag veranderen?	

6. Communicatiemogelijkheden voor iedereen

Vragen	Uw antwoorden
6.1. Spoort de setting alle kinderen aan om te communiceren en taal te gebruiken?	
6.2. In hoeverre richten de leeractiviteiten zich op de taal en het redeneren van de kinderen?	
6.3. Worden alle kinderen aangespoord om ideeën, emoties en bezorgdheden te delen tijdens gesprekken met hun peers?	
6.4. Hoe spoort u kinderen met een andere moedertaal aan om zich uit te drukken en om begrepen te worden door hun peers en het personeel?	

Vragen	Uw antwoorden
6.5. Gebruikt u verschillende manieren om communicatie voor alle kinderen mogelijk te maken (bv. tekeningen, grafische tekens, gebarentaal, braille en verschillende technologieën)?	
6.6. Wat zou u graag veranderen?	

7. Inclusieve onderwijs- en leeromgeving

Vragen	Uw antwoorden
7.1. Nemen alle kinderen deel aan de dagelijkse leeractiviteiten?	
7.2. Stelt de setting hoge verwachtingen voor alle kinderen?	
7.3. Hoe erkent u de inspanningen en prestaties van alle kinderen?	
7.4. Hoe maakt u gebruik van diversiteit en de individuele sterktes en middelen van de kinderen tijdens de leeractiviteiten?	
7.5. Hoe observeert en monitort u het engagement, het leren en de behoefte aan steun van de kinderen?	
7.6. Krijgt de staf kansen voor continue deskundigheidsbevordering inzake inclusief onderwijs?	

Vragen	Uw antwoorden
7.7. Wat zou u graag veranderen?	

8. Gezins³vriendelijke omgeving

Vragen	Uw antwoorden
8.1. Voelen ouders zich welkom en worden zij uitgenodigd om deel te nemen aan de activiteiten van de setting?	
8.2. Hoe wordt een vertrouwensrelatie met de gezinnen opgebouwd?	
8.3. Worden de ouders goed ingelicht over de dagelijkse activiteiten?	
8.4. Hoe worden ouders betrokken bij de besluitvorming inzake het leren, de ontwikkeling en de steunbehoeften van hun kind?	
8.5. Hoe worden ouders betrokken bij het plannen, uitvoeren en monitoren van het engagement en het leren van hun kinderen?	

³ 'Gezin' verwijst meestal naar ouders/voogden, maar kan ook verwijzen naar andere personen die in het dagelijkse leven dicht bij het kinds staan.

Vragen	Uw antwoorden
8.6. Wat zou u graag veranderen?	

BIBLIOGRAFIE

- Farran, D.C. en Bilbrey, C., 2004. *Narrative Record [Beschrijvend verslag]*. Niet-gepubliceerd instrument beschikbaar bij D.C. Farran, Peabody Research Institute, Vanderbilt University, Nashville, Tennessee
- Granlund, M. en Olsson, C., 1998. 'Your experience of interaction with the child' [Uw ervaring inzake interactie met het kind], in M. Granlund en C. Olsson (red.), *Familjen och habiliteringen*. Stockholm: Ala
- Granlund, M. en Olsson, C., 1998. 'Other children's interaction with the child' [Interactie van andere kinderen met het kind], in M. Granlund en C. Olsson (red.), *Familjen och habiliteringen*. Stockholm: Ala
- Harms, T., Clifford, R.M. en Cryer, D., 1998. *Early Childhood Environment Rating Scale [Beoordelingsschaal van de omgeving tijdens de vroege kindertijd]*. New York: Teachers College Press
- King, G., Rigby, P., Batorowicz, B., McMain-Klein, M., Petrenchik, T., Thompson, L. en Gibson, M., 2014. 'Development of a direct observation Measure of Environmental Qualities of Activity Settings' [Ontwikkeling van een maatstaf voor rechtstreekse observatie van omgevingskwaliteiten van activiteitssettings] *Developmental Medicine & Child Neurology*, 56 (8), 763–769
- McWilliam, R. A., 1991. *Children's Engagement Questionnaire [Vragenlijst inzake het engagement van kinderen]*. Chapel Hill, North Carolina: Frank Porter Graham Child Development Center, University of North Carolina at Chapel Hill
- Pianta, R. C., 2015. *Classroom Assessment Scoring System® (CLASS) [Scoresysteem voor beoordeling in de klas (CLASS)]*. Charlottesville, Virginia: Center for Advanced Study of Teaching and Learning. curry.virginia.edu/about/directory/robert-c.-pianta/measures (Laatst geraadpleegd in april 2017)
- Soukakou, E.P., 2012. 'Measuring Quality in Inclusive Preschool Classrooms: Development and Validation of the Inclusive Classroom Profile (ICP)' [De kwaliteit meten in inclusieve klassen in voorschoolse educatie: Ontwikkeling en validatie van het inclusieve klassenprofiel (ICP)] *Early Childhood Research Quarterly*, 27 (3), 478–488
- Sylva, K., Siraj-Blatchford, I. en Taggart, B., 2010. *ECERS-E: The Early Childhood Environment Rating Scale Curricular Extension to ECERS-R [ECERS-E: de curriculaire uitbreiding van ECERS-R, de beoordelingsschaal van de omgeving tijdens de vroege kindertijd]*. Stoke-on-Trent: Trentham Books